

Binding als politieke opdracht

TANJA JADNANANSING

JAN VAN ZIJL

SASKIA BOUMANS

IRIS ANDRIESSEN & JACO DAGEVOS

AHMED MARCOUCH

RUUD KOOPMANS

BINDING ALS POLITIEKE OPDRACHT

S&D is er voor de belangrijke vragen, niet voor de makkelijke antwoorden. Dus gaat het nu over binding als politieke opdracht, en houden we dat onderwerp op verschillende manieren tegen het licht. Want het moet tegenwoordig gaan over het overbruggen van de afstand tussen jong en oud, atheïsten en gelovigen, wit en zwart, academici en handwerkers. En over het voorkomen dat al die groepjes zich terugtrekken op eigen eilandjes om hun eigen voorrechtjes te verdedigen.

Makkelijk is anders. Want nu eens bestaat de afstand door inkomensverschillen, dan weer door opleidingsverschillen. En soms ontstaat de kloof door geloof. Nu eens kan de tijd de afstand helen, dan weer een nieuwe status. Oftewel: cultuur, arbeidsmarkt en opleiding zijn zowel bronnen van scheiding als van binding. Binding voor sociaal-democraten is dus uitdrukkelijk niet: zoek het zelf uit en vecht je maar in. Het is wel: een collectieve ervaring die elke keer opnieuw beleefd moet worden, door intelligente én eerlijke plannen te verdedigen. Voor eerherstel van het beroepsonderwijs, voor het recht om anoniem te solliciteren, voor het recht op geloof en de noodzaak van democratie, om een paar plannen uit dit S&D-themablok te noemen. Het is geen uitputtende lijst, maar wees gerust, we komen er op terug.

Loopbaanleren is een vak

Door **Tanja Jadnanansing**

Tweede Kamerlid van de PvdA

We leven in een tijd waarin de jonge Ahmed, Malika en Samir niet of nauwelijks aan de bak komen. Dezelfde basisschool, dezelfde middelbare school, dezelfde vervolgopleiding als Maarten, Karen en Erik, en op-en-top gemotiveerd bovendien. Maar werk ho maar. Migrantenjongeren nemen steeds succesvoller deel aan het onderwijs, maar dat is nog niet terug te zien in een betere arbeidsmarktpositie. Eind 2013 wist *de Volkskrant* te melden dat slechts 2% van de managementfuncties in het bedrijfsleven bezet werd door allochtonen. En dat is de afgelopen twee jaar tijd niet verbeterd. Het is daarom niet gek dat veel jongeren gedesillusioneerd achterblijven. De maatschappij is overigens evenmin gediend bij deze verspilling van talent en opleidingsgeld.

Toch gebeurt er weinig. Hoort erbij, zeggen ze dan. Moet je maar beter je best doen, dat idee. Invechten noemt Mark Rutte het. Maar waarin ze dat moeten doen, vertelt hij er niet bij. Ze doen mee de wedstrijd terwijl ze de spelregels niet kennen. Dat moet anders. Iedere jongere heeft, net als voetballers, een coach nodig die de regels uitlegt en ze leert hoe het spel in elkaar steekt. Het is veel te makkelijk om zoals Rutte te stellen dat 'de oplossing bij Mohammed ligt'.

Het kan en mag niet zo zijn dat de achterstand van jongeren met een niet-westerse ouder of een andere achternaam steeds groter wordt. De Grondwet verbiedt het en internationaal gezien slaan we een flater. Desondanks gaan we vrolijk door. Als mentor van jongeren in Amsterdam hoor ik dagelijks verhalen van hoogopgeleide jongeren die niet aan een stage komen en al helemaal niet aan een baan.

Dit zijn niet de jongeren die bij de pakken neerzitten, maar die zich juist dolgraag zouden willen invechten.

Ze weten alleen niet waar ze moeten beginnen. Het netwerk van pa levert maar weinig op. Hij werkt niet op de bovenste verdieping van een groot advocatenkantoor en was al helemaal geen lid van Minerva. Tja, wat dan? Op de universiteit een cursus netwerken dan maar? Als die er al zijn moeten ze volgens mijn studenten meer 'to the point'. Ja, 'trek nette kleren aan en verdiep je in diegene die je wilt spreken'. Dat kunnen ze zelf ook wel bedenken. Maar hoe zit het met die verborgen, ondoorgrondelijke codes? Dat je bijvoorbeeld in een netwerkgesprek nooit begint over het salaris...

Een paar jaar geleden hebben de vakbonden, werkgeversorganisaties, SER, de ambassadeur Jeugdwerkloosheid en het ministerie van SZW het initiatief genomen voor Link2-Work. Aanleiding was het SER-rapport *Maak baan voor een nieuwe generatie*, waarin werd gesignaleerd dat de arbeidsdeelname van niet-westerse allochtone jongeren fors lager ligt. Via netwerken werden bedrijfsmentoren geworven om voor jongeren de stap naar werk toegankelijker te maken. Een eerste stap voor het verbeteren van de arbeidskansen van jongeren. Een prachtig initiatief, maar de lat moet hoger. Het gaat immers niet alleen over de jongeren zelf die klaar zijn voor die baan en zich willen invechten. Het gaat er ook, of eigenlijk vooral, om dat bedrijven en overheden allochtone jongeren een kans geven.

Een quotum voor Ahmed, Malika of Samir is niet wenselijk: mensen met een niet-westerse ouder of een andere huidskleur zouden geen quotum nodig moeten hebben om gewaardeerd te worden. Een betere aanpak zou zijn wanneer regering, politiek, opleiders

Tanja Jadnanansing *Loopbaanleren is een vak*

en werkgevers zich realiseren dat er blijkbaar meer nodig is dan alleen een opleiding en de vermaning dat ze zich moeten invecchten.

Daar is maatwerk voor nodig. Liefst zo vroeg mogelijk. Loopbaanoriëntatie met experts die de arbeidsmarkt kennen, netwerken hebben en gebruiken, in hetzelfde schuitje hebben gezeten en daardoor multicultureel talent een goede uitgangspositie kunnen geven bij het vinden van een baan.

Niet de boodschap meegeven dat je er met een diploma wel komt. Maar dat je daarnaast veel meer moet kunnen en weten, dat je zult

moeten knokken en dat je er, als je daartoe bereid bent, wel komt. Geen loze beloften maar hulp bij het kiezen van een passende studie, bij het ontwikkelen van werknemersvaardigheden en het omgaan met onbewuste uitsluitingsmechanismen.

Het is tijd voor een nationale agenda loopbaanoriëntatie met coaches uit de top van het bedrijfsleven en de overheid. 'Loopbaanleren' is een vak en moet serieus genomen worden, ook door de colleges van bestuur van onderwijsinstellingen. Daarom op 1 september: de nationale loopbaandag.

Gelijke kansen: het ongemakkelijke verhaal

De diplomademocratie bedreigt de sociale cohesie. Daar iets aan doen vraagt een sterke overheid, maar ook een nieuwe rol voor het onderwijs. Minder mensen naar het hoger onderwijs, meer status voor het beroepsonderwijs.

JAN VAN ZIJL

Voorzitter van de MBO Raad

Na de oorlog begon de sociale ongelijkheid die zo kenmerkend was voor de vooroorlogse standenmaatschappij te knellen, en als gevolg van de versnellende technologische ontwikkelingen groeide ook de behoefte aan een beter opgeleide beroepsbevolking. De scherpe klas-sengrenzen werden doorbroken. Dat gebeurde via het stelsel van sociale zekerheid, het minimumloon, betere en betaalbare huisvesting, progressieve *inkomstenbelasting* en, last but not least, voor iedereen bereikbaar onderwijs.

Hoewel wij het pas veel later zo zijn gaan noemen ontstond in deze periode de 'merito-cratische samenleving'. Impliciet groeide toen óók de veronderstelling dat de ongelijkheid in kansen binnen een samenleving gebaseerd op klassen veel groter zou zijn dan de ongelijkheid in talenten. Met andere woorden: als iedereen maar de kansen pakte die met name op het vlak van onderwijs geboden werden, zou dat vanzelf leiden tot meer cohesie in de samenleving en tot minder sociale ongelijkheid. Tot op zekere hoogte gebeurde dat ook. Massaal stroomde talent uit de lagere sociaaleconomische klassen naar het onderwijsniveau dat hoorde bij hun mogelijkheden en

talent. De verborgen talenten uit die tijd kwamen dan ook uit de ongeschoolde onderkant van de samenleving.

Langzamerhand is het meeste verborgen talent uit de lagere klassen wel blootgelegd en tot de midden- en hogere milieus toegetreden. Aan de onderkant blijft een relatief homogene groep achter die over weinig maatschappelijk gewaardeerde talenten beschikt en ook weinig talent kan overdragen aan de volgende generatie. Zowel de inter- als de intragenerationele mobiliteit komt hierdoor langzaam tot stilstand. Wie met een lage opleiding de arbeidsmarkt betreedt, heeft nog maar weinig kans op een opwaartse carrière die perspectief biedt op een mooie maatschappelijke positie.

Maatschappelijke achterstand krijgt daarmee een erfelijk karakter. Hiermee keren wij terug naar de situatie aan het begin van de industriële revolutie, toen de plek waar je wieg stond in hoge mate bepalend was voor je kansen in het leven. Wat dreigt is een gelaagde samenleving met een onderlaag van 'nikshebbers' en ook 'nikskunnenkrijgers', en een middengroep en bovenlaag waar alles samenkomt dat toegang tot welvaart verschaft.

Jan van Zijl *Gelijke kansen: het ongemakkelijke verhaal*

De markt biedt onvoldoende oplossing

De sociaal-democraat in mij krijgt dan onmiddellijk visioenen van hogere belastingtarieven op zowel inkomen als vermogen en het helemaal wegbelasten van erfenissen, onder het mom dat er geen reden is om arbeidsloos inkomen van rijkluiskinderen te bevorderen. Maar misschien is dit anno 2015 niet afdoende. Bij de realisatie van sociale cohesie in de samenleving komt meer kijken. Enerzijds is bijna iedereen het erover eens dat enige mate van welvaartsongelijkheid niet alleen onvermijdelijk, maar zelfs gewenst is. Het draagt immers bij aan meer economische groei en daarmee ook aan de mogelijkheden van de minst bedeelden om te kunnen participeren. Tegelijkertijd vindt iedereen dat heel grote verschillen in kans op werk en een fraai inkomen juist schadelijk zijn voor onze economie.

Dat betekent dat we kritischer moeten zijn over hoe de overheid zich terugtrekt uit het publieke domein en belangrijke kerndoelen van de verzorgingsstaat overdraagt aan de markt. De aandachtspunten voor beleid liggen voor de hand: blijvende en betaalbare toegang tot goed onderwijs, toegang tot vitale en kwalitatief hoogwaardige zorgvoorzieningen en andere voorzieningen die eraan bijdragen dat burgers zich onderdeel voelen van de welvaartsstaat.

Meer financiële eigen verantwoordelijk is niet per se onredelijk, maar mag er niet toe leiden dat grote groepen burgers van essentiële voorzieningen verstoken raken. Het is veelbetekenend dat de nieuwe voorzitter van VNO-NCW kritisch is over het helemaal aan de markt overlaten van de verantwoordelijkheid om mensen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt aan het werk te helpen. Het bijna integraal afschaffen van de Wet sociale werkvoorziening (WSW) is in dit verband een onverstandige maatregel, waarvan de marktsector de effecten niet volledig kan opvangen.

Het gaat vooral om het borgen van de participatiemogelijkheden voor diegenen die niet in staat zijn om de geboden kansen met twee handen aan te pakken en zelfs niet met één. Die niet in staat zijn om (thuis)zorg van goede kwaliteit in te kopen, of die afhankelijk zijn van begeleiding bij het opvoeden van hun kinderen, omdat er anders van die opvoeding niets terecht komt (jeugdzorg) en voor wie het belangrijk is dat zij in staat zijn hun lichamelijke en mentale gezondheid op peil te houden, bijvoorbeeld door actief aan sport en beweging te kunnen doen. Een breed pakket aan (publieke) voorzieningen, waarover consensus zou moeten bestaan dat die voor iedereen beschikbaar behoren te zijn.

Die garantie voor participatie voor iedereen vraagt om een vitale collectieve sector. Dat is niet per se een grote of dure overheid. Wel een overheid waarbij kwalitatief hoogwaardige dienstverlening aan de burger hoog in het vaandel staat. Zo'n 15 à 20 jaar geleden begon ook in onze kring kritiek op de publieke

De (inter)generationele mobiliteit komt langzaam tot stilstand, daardoor krijgt maatschappelijke achterstand een erfelijk karakter

sector bon ton te worden en dat terwijl we zo'n belangrijke rol hebben gespeeld bij de vormgeving van de publieke dienstverlening. Die houding leverde een geloofwaardigheidsprobleem op. Het is niet voor niets dat de partijen die van oudsher kritisch staan tegenover de overheid en publieke dienstverlening het nu electoraal zo goed doen. Mensen stemmen liever op het origineel dan op de papegaaien.

Op z'n best bewijzen wij nog wél lippen-dienst aan docenten, verpleegkundigen en

Jan van Zijl *Gelijke kansen: het ongemakkelijke verhaal*

politieagenten, maar zelden zijn wij positief over de domeinen waarin zij werken. Ook wij hebben het veel te gemakkelijk over groot-schalige zorg- en onderwijsfabrieken, waarvan de bestuurders vermoedelijk graaiers zijn die geen idee hebben wat er op de werkvloer speelt. De Amsterdamse PvdA bestond het om kort voor de verkiezingen een 'reddingsplan' te willen presenteren voor het mbo. Je zou je kind maar op zo'n school hebben zitten of er werkzaam in zijn en denken dat je met goede dingen bezig bent. Dan meldt de partij waarvan je al jaren lid bent doodleuk dat jouw school er een puinhoop van maakt en klaarblijkelijk 'gered' moet worden. Een vergelijkbaar verhaal is te houden over de jeugdzorg en het UWV. Daar schijnt evenmin veel goeds te gebeuren. Is het dan verwonderlijk dat ook de mensen werkzaam in het publieke domein onze partij de rug toekeren? De dreigende nieuwe ongelijkheid maakt een keuze voor een sterke, moderne overheid en hoogwaardige publieke dienstverlening even gewenst als noodzakelijk.

Een nieuwe opdracht voor het onderwijs

Het betekent voor het onderwijs dat het beleid van gelijke kansen op goed onderwijs ongeacht iemands afkomst onverminderd moet worden voortgezet, maar dat dit streven gepaard zou moeten gaan met het besef dat de bijdrage aan de realisering van het verheffingsideaal beperkt is. Voor allochtonen die nog een inhaalslag maken ligt dat genuanceerder.

Over het geheel genomen geldt echter dat er grenzen zijn aan wat mensen kunnen met de kansen die hun worden geboden. Talentontwikkeling is mooi en hetzelfde geldt voor de ambitie om 'het beste uit mensen te halen'. Wie kan daar nu tegen zijn? Maar politiek overeengekomen streefcijfers met betrekking tot gewenste percentages startkwalificaties of deelname aan het hoger onderwijs weerspiegelen slechts een papieren werkelijkheid en

gaan voorbij aan het feit dat de afgelopen vijftig jaar op dit vlak al het meeste is bereikt.

Mensen worden niet slimmer door Lisabondoelstellingen. Toch blijft ook in Nederland de druk groot om zoveel mogelijk mensen aan een diploma hoger onderwijs te helpen. Het feit dat dit vaak lukt zegt meer over de gedaalde kwaliteit van het hoger onderwijs dan het vermogen van ons onderwijsstelsel om steeds meer jonge mensen naar dat hogere niveau te tillen. Ouders hebben er bijna alles voor over om hun kind via de havo in ieder geval op het hbo te krijgen, of beter een 'University of Applied Sciences', want zo noemen de hogescholen zich sinds kort.

Die hang naar hoger in het onderwijs heeft alles te maken met de kern van de meritocratische samenleving. Het heeft ertoe geleid dat er op de universiteit veel studenten rondlopen die qua cognitieve bagage en academische honger veeleer thuishoren in het hoger beroepsonderwijs. Ik schrijf het maar een keertje helemaal uit, opdat men zich realiseert waarmee wij hier van doen hebben, namelijk 'beroepsonderwijs'. Zoals er overigens óók op het hbo veel te veel studenten zitten, die qua mogelijkheden beter hadden gepast in het mbo.

Een van de nieuwe opdrachten aan het onderwijs moet dan ook zijn dat op alle niveaus kritischer wordt gekeken naar de instroom. Het zal vermoedelijk betekenen dat minder studenten zullen doorstromen uit het mbo, maar daartegenover wellicht meer studenten een mbo-diploma halen die nu met veel moeite van het hbo komen.

Havo: 'toegangspoort' naar het geluk

Cruciaal hierin is de rol en de positie van de havo. Dit onderwijstype is tegelijk een eerste stap en een springplank om de zwaar begeerde toegang tot het hoger onderwijs te bemachtigen. De havo vormt voor veel ouders de scheidslijn tussen de 'geslaagden' en de 'losers'. De eerste groep mag naar het hbo, de tweede moet naar het vmbo en het mbo. Dit is

Foto: DAVID ROZING | HOLLANDSE HOOGTE

Jan van Zijl *Gelijke kansen: het ongemakkelijke verhaal*

een ongewenste situatie die nog altijd gevoed wordt vanuit de gedachte dat er kansen geboden moeten worden (verheffing), terwijl de mogelijkheden om die kansen te grijpen niet reëel aanwezig zijn.

Veel te veel kinderen halen, al dan niet na veelvuldig zittenblijven, met hangen en wurgen het havodiploma en kunnen daarna op het hbo het vereiste niveau nauwelijks aan. Switchen en lang studeren is het gevolg. Voor

Veel wo'ers horen thuis op het hbo, veel hbo'ers op het mbo

deze kinderen zou een route via het mbo en eventueel daarna het hbo veel beter zijn. Vanwege de opwaartse druk, de wens van ouders en de noodzaak al op 12-jarige leeftijd te moeten kiezen gebeurt dat niet.

De politiek zou zich ernstig moeten bezinnen op de positie van de havo. Afschaffen is wellicht te rigouzeus, al zijn daar veel goede argumenten voor te bedenken. Minder ingrijpend en op z'n minst geboden is de optie waarbij de hoogste niveaus van vmbo en havo aan elkaar geplakt worden. Een maatwerkdiploma bepaalt dan welk vervolgonderwijs gekozen kan worden. Een meer algemeen vormend pakket, mits van voldoende niveau, geeft dan toegang tot het hbo en een pakket met meer beroepsgerichte vakken geeft toegang tot het mbo.

Zo wordt er niet al op 12-jarige leeftijd voorgesorteerd, maar pas aan het eind van het voortgezet onderwijs. Hiermee doe je daadwerkelijk iets aan de opwaartse druk die op kinderen die net van de basisschool komen wordt gelegd. De huidige vroege keuze is tamelijk uniek vergeleken met ons omringende landen en wordt door Nederlandse en internationale deskundigen ernstig bekritiseerd.

De uitdaging aan de onderkant

Een minstens zo grote uitdaging ligt er bij de onderkant en rond het funderend onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs. In een vlaag van verstandsverbijstering heeft de politiek in de jaren tachtig en negentig besloten om alles beneden havo- en hbo-niveau onder één titel te positioneren. Vanaf dat moment werd alles vmbo en mbo.

Beide onderwijstypen werden ook nog eens ingedeeld in voor bijna niemand begrijpelijke niveaus. In feite leidde deze positionering tot omgekeerde verheffing en werd in sommige gevallen zelfs het tegenovergestelde bereikt van de oorspronkelijke doelstelling om cognitief minder getalenteerde leerlingen aan een waardevol mbo-diploma te helpen. Zo krijgt momenteel de leerling op niveau 1 van het mbo een op het oog gelijkwaardig diploma aan dat van iemand op niveau 4. Maar iedereen weet dat beide niveaus helemaal niets met elkaar gemeen hebben. Leerlingen op niveau 1 krijgen basisvaardigheden aangeleerd, terwijl de OESO mbo-niveau 4 positioneert op een vergelijkbaar niveau als de onderkant van de Amerikaanse universiteiten.

Voor het vmbo geldt iets soortgelijks. Deze goedbedoelde vormgeving heeft vast wat opgeleverd voor de laagste niveaus, maar pakte uiterst beroerd uit voor het imago van de hogere niveaus. Bij vmbo en mbo denken momenteel veel te veel mensen aan laagwaardig onderwijs voor overwegend kwetsbare jongeren in plaats van de mavo of de oude mts. Dit is vermoedelijk de belangrijkste verklaring voor de lage waardering in de samenleving.

Schrijnend, omdat 70% van de mbo-leerlingen een opleiding volgt op niveau 3 en 4. Dat zijn hoogwaardige beroepsopleidingen, waarbij de leerlingen zelden het predicaat kwetsbaar verdienen. Stel, men besluit om in het voortgezet onderwijs — ook weer vanwege de verheffingsgedachte — alle opleidingsniveaus gymnasium te gaan noemen. Wanneer we het vmbo gymnasium 1, havo gymnasium

Jan van Zijl *Gelijke kansen: het ongemakkelijke verhaal*

2, vwo gymnasium 3 en categoriaal gymnasium niveau 4 noemen, staat het Malieveld binnen de kortste tijd vol met protesterende bakfietsmoeders. Toch heeft men een vergelijkbare keus gemaakt voor het vmbo en het mbo. Kennelijk houdt verheffing voor veel politici op bij de onderkant.

Terecht en met steun van het onderwijsveld heeft de politiek besloten het laagste mbo-niveau als zodanig geen middelbaar beroepsonderwijs meer te noemen. Dat zou ook moeten gelden voor niveau 2, want hoewel dit niveau wel beroepsonderwijs is en het aangeboden hoort te worden op een mbo-instelling, is het niet middelbaar.

Het neemt allemaal niet weg dat de samenleving een grote verantwoordelijkheid heeft om jonge mensen met beperkte cognitieve mogelijkheden ook goed toe te rusten op hun toekomstig functioneren in de samenleving. Ook uit deze categorie zal het beste gehaald moeten worden. Daar hoort de voorbereiding op de arbeidsmarkt in ieder geval bij.

Er zal altijd een rangorde van opleidingsniveaus blijven en degenen die onderaan staan zullen genoeg moeten nemen met de minst gewaardeerde maatschappelijke posities.

Het is echter ook zo dat laagopgeleiden over het algemeen ongezonder en minder lang leven dan hoogopgeleiden. Daar zijn talloze verklaringen voor. Een van de belangrijkste is het onvermogen van laagopgeleiden om hun behoeftebevrediging uit te stellen: de verleiding nu een dure scooter te kopen wint het van het geld opzijzetten voor mindere tijden, en veel en vet eten krijgt voorrang boven een gezonde levensstijl. Op dit vlak is nog

veel onzeker, met name waar het gaat om de oorzaken van de lagere levensverwachting en het lagere opleidingsniveau. Dat neemt niet weg dat het urgent is om hier aandacht voor te hebben. Waar het gaat om een gezonde leefstijl kunnen de school en de schoolomgeving een rol spelen.

Hoewel de grenzen van scholing op basis van cognitieve bagage voor veel kinderen bereikt lijken te zijn, kan het onderwijs nog veel betekenen bij het aanleren van algemene vaardigheden die essentieel zijn voor een succesvolle deelname aan de alsmaar complexer wordende samenleving. Dan gaat het om persoonlijkheidsvorming in het algemeen en sociale vaardigheden in het bijzonder. Maar ook om het leren omgaan met snelle veranderingen, zowel in de werkomgeving als in het sociale verkeer in het dagelijks leven.

Juist voor kinderen uit kwetsbare milieus is er op dit vlak nog veel verbetering mogelijk. De huidige eenzijdige focus op leerprestaties en citoscores doet deze kinderen tekort. De praktijk leert dat het wegnemen van deze elementen de kans om ook de schoolprestaties te verbeteren aanzienlijk vergroot. Met meer aandacht vanaf de allerjongste leeftijd voor persoonlijkheidsvorming snijdt het mes aan twee kanten. Het zal kinderen beter voorbereiden op hun latere deelname aan het maatschappelijk verkeer, terwijl ook hun leerprestaties zullen verbeteren. Dat laatste is weer van groot belang voor hun kansen op de arbeidsmarkt. Juist omdat er op dit terrein nog een wereld te winnen is, ligt hier een belangrijke opdracht voor sociaal-democraten.

Geef jongeren de beloning die ze verdienen

Werk moet lonen, maar voor jongeren geldt dit blijkbaar niet: een 18-jarige die voltijds werkt, verdient € 700 bruto per maand. Schaf het minimumjeugdloon af en de toegenomen koopkracht van jongeren zal de economie een flinke impuls geven.

SASKIA BOUMANS

Politicologe en onderzoeker bij de FNV

Bij jongeren en werk gaat het meestal over werkloosheid. Het soort werk en de voorwaarden waaronder jongeren werken, zijn zelden onderwerp van gesprek. Dat is opvallend, aangezien maar 15% van alle werkende jongeren in Nederland economisch zelfstandig is.¹ Young & United, de door de FNV gesteunde jongerenbeweging, zet dit sinds eind maart op de kaart. Met name de eis dat werknemers vanaf 18 jaar recht hebben op het volwassen minimumloon van 8,66 euro per uur wordt met behoorlijk wat welwillendheid onthaald. De sterkste tegenwind komt voornamelijk uit ondernemend Nederland. VNO-NCW en MKB-Nederland zeggen dat dit ten koste zal gaan van de werkgelegenheid voor met name laagopgeleide jongeren. Het probleem met deze best-begrijpelijke-want-vaak-effectieve bangmakerij is dat zij voorbijgaat aan de essentiële problemen die jongeren vandaag de dag ervaren op de Nederlandse arbeidsmarkt. Dat is niet werkloosheid, maar slecht werk.

Tijdens haar afscheidsinterview in de *NRC* wist CDA'er Mirjam Sterk de kern van het probleem wel te vatten: 'Mensen vragen vaak:

is het een verloren generatie? Nee, maar het is wel een verliezende generatie. Ze komen met studieschulden op de arbeidsmarkt. Ze hebben flexibele banen en daarom wordt er niet geïnvesteerd in hun scholing. Ze krijgen geen hypotheek en hebben onzekere pensioenen.'² Een opmerkelijke uitspraak voor een ambassadeur Aanpak Jeugdwerkloosheid, want blijkbaar is niet de jeugdwerkloosheid, maar de geflexibiliseerde arbeidsmarkt het grootste obstakel.

Deze problematiek heeft zijn oorsprong in de sterkere concurrentie, lage lonen en toenemende arbeidsmarktafhankelijkheid.

Faciliteren van de bijwerkende student

Wat als eerste opvalt in de statistieken is de grote hoeveelheid jongeren die werken. Bijna 70% van alle Nederlandse jongeren tussen de 15 en 25 is actief op de arbeidsmarkt. In geen ander land in Europa is dit zo hoog. Ter vergelijking: de tweede plek wordt ingenomen door Denemarken met een participatiegraad van bijna 62%, terwijl buurland België in de onderste regionen bungelt met zo'n 30%.³

Saskia Boumans *Geef jongeren de beloning die ze verdienen*

Nederlandse jongeren verlaten het onderwijs niet bijzonder vroeg, dus het betekent vooral dat opleiding en werk worden gecombineerd. Bijna 60% van alle onderwijsvolgende jongeren werkt.⁴ Dit aandeel is de afgelopen jaren sterk gestegen: in 1992 was het ruim een derde.⁵

Het zal dan ook niet verbazen dat maar liefst 78% van de jongeren tot 25 jaar in 2013 in deeltijd werkte.⁶ Dat is een kwart meer dan de gehele werkzame bevolking. Jongeren die school en werk combineren vormen hiervan de bulk: zij nemen 80% van het jeugdige deeltijdwerk voor hun rekening.

Wat de Polen en de Bulgaren zijn voor de agrarische sector, zijn de jongeren voor de horeca en detailhandel

Meestal wordt dit gezien als een win-win-situatie: jongeren willen een klein contract vanwege hun opleiding en werkgevers kunnen op deze manier van hun werkroosters maatwerk maken. Waarschijnlijk is dat voor veel jongeren ook inderdaad het geval. Desalniettemin kun je daar een aantal kanttekeningen bij plaatsen. De eerste is dat niet alle jongeren die werken ook (nog) naar school gaan. Deze werkende jongeren hebben geen baat bij een deeltijd baan. Het levert vaak onvoldoende op en bemoeilijkt de opbouw van een stabiele loopbaan. Maar voor hen zijn er steeds minder banen: het aandeel voltijdwerk daalde in dertig jaar tijd van driekwart naar minder dan een kwart.⁷

Bovendien drukken bijbanende studenten werkende jongeren uit de arbeidsmarkt door hun grote beschikbaarheid voor de deeltijd-arbeidsmarkt en hun veronderstelde hogere productiviteit. Dit zien we ook terug in de

cijfers: 80% van het laagst geschoolde werk wordt tegenwoordig uitgevoerd door een werknemer met een hoger opleidingsniveau, eenzelfde percentage vindt plaats in deeltijd en lager opgeleide jongeren zijn veel vaker werkloos dan hoger opgeleide jongeren.

De Nederlandse deeltijd-economie zorgt in combinatie met de versoering van de studiefinanciering, het fiscaal verruimen van de bijverdienmogelijkheden en de sterke toename van de studiekosten⁸ voor een grotere concurrentie aan de zogenaamde onderkant van de arbeidsmarkt waar met name lager opgeleide jongeren de dupe van zijn. De angst bij velen dat deze concurrentie verder zal worden versterkt door het recente afschaffen van de basisbeurs, is daarom goed te begrijpen. Terwijl het ook anders kan. Dat laat Duitsland bijvoorbeeld zien. Eind 2014 werd daar het collegegeld voor alle universiteiten afgeschaft en een paar maanden terug voerde men tevens een minimumloon vanaf 18 jaar in.

Jongeren: een aantrekkelijk business model

Het tweede kenmerk van de jongeren-arbeidsmarkt zijn de lage lonen. Ook hier neemt Nederland binnen Europa een uitzonderingspositie⁹ in, en wel op twee manieren. Ten eerste door de duur van het minimumloon. In Nederland vallen jonge werknemers tot 23 jaar onder het wettelijk minimum-jeugdloon. Frankrijk, Ierland, Portugal en Spanje kennen een minimumloon vanaf 18 jaar of eerder. België weliswaar ook pas vanaf 22 jaar, maar een 18-jarige verdient daar 82% van het volwassen minimumloon en in Nederland 45%.

Dat is ook het tweede verschil: de hoogte van het loon. Het jeugdloon begint in Nederland met 30% van het volwassen minimumloon voor een 15-jarige. Nergens in de ons omringende landen begint dat percentage zo laag. Ook in euro's is het een opmerkelijk verschil: € 3,94 in Nederland voor een 18-jarige,

Saskia Boumans *Geef jongeren de beloning die ze verdienen*

terwijl een leeftijdgenoot in België € 7,47 per uur verdient en zelfs Spanje betaalt beter met € 4,56 bruto per uur.¹⁰

Het gevolg van dit lage loon is tweeledig. Enerzijds kunnen jonge werknemers nauwelijks rondkomen van hun werk. Een gemiddelde 22-jarige afgestudeerde mbo'er verdient € 865 netto per maand. Dat is € 7,89 per uur bij een 25-urige werkweek, blijkt uit de enquête van Young & United onder 10.000 jongeren. Het Europees Comité voor Sociale Rechten (ECSR) tikt Nederland ook niet voor niets al een aantal jaren op de vingers voor de 'manifestly unfair' lage lonen voor jongeren.¹¹

Anderzijds stemmen bedrijven hun nering erop af. Dat valt met name op tijdens een wandelingetje door de winkelstraat. Wie een nieuwe spijkerbroek koopt of een drankje bestelt wordt vaak geholpen door een jongere. Meer dan de helft van alle werknemers in de horeca is onder de 25 jaar en dat geldt voor bijna 30% van alle werknemers in de detailhandel. Hierbinnen spannen de supermarkten met 73% en de fastfoodindustrie met 61% tot 23 jaar de kroon.

In toenemende mate nemen jonge werknemers in deze sectoren de banen met een minimumloon voor hun rekening.¹² Op deze manier heeft het jeugdloon niet alleen een drukkende werking op de inkomsten van jongeren, maar ook op de lonen van oudere werknemers. Deze sectoren zijn dankzij het lage jeugdloon beter te typeren als lage-lonensectoren. Wat Poolse en Bulgaarse werknemers via uitzendconstructies zijn voor de agrarische sector en het beroepsgoederenvervoer, en de zzp'er voor de bouw, is de jonge werknemer voor werkgevers in horeca en detailhandel.

Grotere afhankelijkheid

Daarnaast is er de toegenomen afhankelijkheid van de arbeidsmarkt. Al genoemd zijn de afschaffing van de studiefinanciering en de hoge kosten voor het volgen van (tertiair)

onderwijs in Nederland die steeds meer jongeren de arbeidsmarkt op duwen. Hier komt bij dat jongvolwassenen tot 27 jaar dankzij de nieuwe Algemene Bijstandswet (1998) en de Wet werk en bijstand (2004) vrijwel geen aanspraak meer kunnen maken op de sociale zekerheid.¹³ Eenmaal op die arbeidsmarkt hebben de jeugdlonen een drukkend effect op de loonontwikkeling.¹⁴

Hier komt bij dat het ook met name jongeren zijn die te maken hebben met onzekere contracten. Sinds 2010 zijn er meer jongeren met een flexibele dan met een vaste arbeidsrelatie. Dit aantal groeit nog steeds. In 2014 steeg het aantal jongeren met een onzeker contract weer met 6%. Het grootste deel van deze jonge werkers is oproep- of invalkracht. Het gevolg hiervan is een grotere afhankelijkheid ten opzichte van de markt en de werkgever, en inkomensonzekerheid. Dit leidt vervolgens tot bestaansonzekerheid. Denk aan het uitstellen van relatievorming en het stichten van een gezin, en de al genoemde slechtere toegankelijkheid van hypotheken en lagere pensioenen.¹⁵

Een goed begin

Natuurlijk kan afschaffing van het jeugdloon een arbeidsmarkt die zo scheef is en waar zo'n grote tweedeling is ontstaan, niet volledig recht-trekken, maar het is een goed begin. En wel om een aantal redenen. De eerste is dat het jonge werknemers economisch zelfstandig maakt. Een volledige werkweek van een 18-jarige levert nu een kleine € 700 bruto op – zo'n € 300 onder de armoedegrens. Als deze een volwaardig minimumloon verdient, wordt dat € 1.500 per maand: een reusachtige verbetering.

Bijbanende studenten hebben door deze inkomensgroei ook minder uren nodig om hetzelfde bedrag bij te verdienen, waardoor er meer banen overblijven voor werkende jongeren. Al zou het goed kunnen dat er meer maatregelen nodig zijn om de preciaire positie van werkende jongeren verder te verbeteren.

Saskia Boumans *Geef jongeren de beloning die ze verdienen*

En tot slot zal een hoger jeugdloon waarschijnlijk leiden tot een vermindering van het groot aantal kruimelbanen omdat de concurrentie aan de lage-lonenkant van de arbeidsmarkt minder wordt. En ook dit zal met name werkende jongeren ten goede komen, omdat vooral zij beschikbaar zijn voor grotere contracten.

En de werkgelegenheid dan?

Maar, hoor ik u denken, een hoger (jeugd)loon zorgt voor meer werkloosheid, en dat willen we niet. Laten we hier even naar kijken. Het idee is dat een hoger loon de vraag naar arbeid doet afnemen. Deze veronderstelde sterke negatieve relatie tussen loon en werkgelegenheid staat tegenwoordig ter discussie. Begin jaren '90 kwam uit onderzoek van Card & Krueger dat de werkgelegenheid in de fastfoodindustrie verbeterde toen het minimumloon werd verhoogd in New Jersey.¹⁶ Dit werd onder andere veroorzaakt doordat de kosten van de verhoging van de minimumlonen hoger werden ingeschat dan uiteindelijk bleek. Ook leidde een verhoging van de beloning tot minder uitval en verloop van personeel, en ging de productiviteit omhoog.

VNO-NCW lijkt echter een ander argument te gebruiken: als de jeugdlonen omhooggaan, zullen ondernemers hen niet meer aannemen omdat ze dan moeten toeleggen op het inhuren van jonge werknemers. De gedachte is dat de werkgelegenheid zal verschuiven naar ouderen, die minder begeleiding nodig hebben. Hoe aannemelijk dit ook klinkt, het is vooral een gelegenheidsargument. Dat jongeren voornamelijk op kortdurende contracten werken, voortdurend worden vervangen door nóg jongere en dus goedkopere werkers en vooral in laaggeschoolde arbeid werkzaam zijn, geeft aan dat voor hun werk blijkbaar weinig kennis en ervaring nodig is.

Die constatering doet vermoeden dat het kostenvoordeel van € 3,94 voor een 18-jarige nu tegenover € 8,66 per uur voor een 23-plusser

de reden is waarom in de horeca en handel vooral jongeren worden aangenomen. Dit financiële voordeel voor werkgevers valt weg als het jeugdloon wordt verhoogd. Dat zal pijn doen, maar er is geen reden om aan te nemen dat werkgevers massaal jongere werknemers zullen inruilen voor ouderen aangezien de productiviteit van die laatste groep door de aard van het werk niet hoger is. Bovendien blijven veel oudere werknemers waarschijnlijk duurer, aangezien zij meestal meer ervaring hebben.

Er kan wel een negatief werkgelegenheidseffect optreden doordat de verhoogde loonkosten de voortdurende carrousel van kortdurende en kleine contracten vermindert. Daartegenover staat dat het verhogen van het jeugdloon de economie een sterke financiële impuls zal geven. De laagste inkomens krijgen jaarlijks € 185 mln aan extra koopkracht. Dit geld wordt waarschijnlijk onmiddellijk geconsumeerd – in tegenstelling tot meer koop-

De veronderstelde negatieve relatie tussen werkgelegenheid en lonen staat tegenwoordig ter discussie

kracht voor hogere inkomens – wat voor extra banen zal zorgen in de binnenlandse markt. En dat zijn niet toevallig net die sectoren waar het gros van de jongeren werkzaam is.

Hoe deze effecten precies op elkaar gaan inspelen, is niet te voorspellen. Wat we wel weten is dat de relatief lage jeugdwerkloosheid in Nederland vooral komt door de grote hoeveelheid kleine baantjes van jongeren. Dat is dus wel werk, maar slecht werk waar niet van valt rond te komen. Werk is haast een liefhebberij geworden volgens hoogleraar arbeidsrecht Wiemer Salverda. Deze constatering zorgde er-

Saskia Boumans *Geef jongeren de beloning die ze verdienen*

voor dat VVD'er Robin Fransman eind april tijdens de boekpresentatie van WFACT uitriep: 'Laten we als werkgelegenheid zo belangrijk is, het loon dan alsjeblieft helemaal maar afschaffen. Dan is niemand meer werkloos!' Een boutade, uiteraard, maar wel één met een kern van waarheid. Want als werken niet meer loont,

waarvoor of voor wie werken we dan wel? Een volwassen loon voor volwassen werk kost Nederland een half procent van de loonsom. Dat is een schijntje als we daarmee van Mirjam Sterks verliezende generatie een generatie met toekomst kunnen maken.

Noten

- 1 Wiemer Salverda (2015) 'De feiten over werkende jongeren', in: *WFACT, de feiten over werkende jongeren in Nederland*. Economisch zelfstandig wordt gedefinieerd als 70% van het minimumloon.
- 2 Zie *NRC Handelsblad* van 1 april 2015.
- 3 Eurostat, *Activity rates by sex, age and highest level of education attained (%)*.
- 4 CBS (2014), *Arbeidsdeelname 15-25 jarigen*.
- 5 CBS (2003), *Jeugd 2003, cijfers en feiten*.
- 6 CBS (2014), *Deeltijdwerk in Europa neemt toe, Nederland blijft koploper*.
- 7 Salverda, 'De feiten over werkende jongeren'.
- 8 Eurydice (2015), *National Student Fee and Support Systems in European Higher Education*. Nederland behoort ondertussen tot de duurdere landen in Europa als we naar schoolgeld voor hoger onderwijs kijken.
- 9 Buiten Griekenland, dat haar jeugdloon heeft moeten verlagen in ruil voor steunmaatregelen, is nergens anders in Europa het jeugdloon zo lang en zo laag.
- 10 De bedragen zijn in euro/koopkrachtpariteit van 2015.
- 11 European Social Charter (2013), *7th National Report on the implementation of the European Social Charter*.
- 12 CBS, *Werkgelegenheid en minimumloon*.
- 13 Trudie Knijn (2015), 'Sociale zekerheid: jong en onzeker', in: *WFACT, de feiten over werkende jongeren in Nederland*.
- 14 Het jeugdloon staat door het verlagen van de staffel in de jaren '80 en het bevriezen van de bedragen in de jaren '80 en '90 al 25 jaar stil. Hierdoor heeft het jeugdloon geen verhogend effect meer, zoals in de beginjaren, maar een drukkend effect.
- 15 Wilthagen et al. (2014), 'Het perspectief van jongeren op de Nederlandse arbeidsmarkt', in: *Reflect*, maart.
- 16 David Card & Alan B. Krueger (1993), *Minimum Wages and Employment: A Case Study of the Fast-Food Industry in New Jersey and Pennsylvania*.

Invechten of aanpakken?

Niet-westerse migrantengroepen worden vaker gediscrimineerd op de arbeidsmarkt. Daar zijn Rutte en Asscher het nog wel over eens. Over hoe je deze discriminatie kunt terugdringen zijn ze minder eensgezind. Harder je best doen versus foute werkgevers op de vingers tikken, of zijn er betere maatregelen denkbaar?

IRIS ANDRIESEN & JACO DAGEVOS

Beiden werkzaam bij het SCP, Dagevos is tevens bijzonder hoogleraar Integratie en Migratie aan de Erasmus Universiteit Rotterdam

De achterstand van niet-westerse migrantengroepen op de arbeidsmarkt is nog steeds groot. De werkloosheid is onder hen drie keer groter dan onder autochtone Nederlanders. Dat verschil is bovendien de afgelopen jaren alleen maar groter geworden: de crisis heeft niet-westerse migranten zwaarder getroffen dan autochtone Nederlanders. Wanneer men wel werk heeft zijn migranten vaker aangewezen op tijdelijke contracten dan autochtonen. Met name niet-westerse jongeren zijn oververtegenwoordigd in de flexibele schil. In combinatie met de hoge jeugdwerkloosheid onder niet-westerse migranten — een derde van de beroepsbevolking is werkloos (cijfers 2013) — betekent dit dat jongeren uit migrantengroepen een kwetsbare arbeidsmarktpositie hebben.

In hoeverre discriminatie de achterstand op de arbeidsmarkt verklaart, is niet gemakkelijk te zeggen, maar dat discriminatie voorkomt is evident. Met enige regelmaat doet zich een duidelijk incident voor van discriminatie op de arbeidsmarkt. Zo ontving Jeffrey Koorn-dijk eind 2013 per ongeluk een reactie op zijn sollicitatie, waarin hij las afgewezen te worden vanwege zijn huidskleur. Een aantal jaren

eerder werden drie filiaalmanagers van AH to go door justitie vervolgd omdat zij hadden aangegeven geen Marokkaans personeel te willen aannemen. Dat op de arbeidsmarkt wordt gediscrimineerd hoeft bij niemand meer verbazing te wekken; lastiger te beantwoorden is de vraag in welke mate daarvan sprake is.

Mohammed of Mark

Uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) in de afgelopen jaren blijkt dat discriminatie op de arbeidsmarkt een behoorlijk probleem is. We stuurden gelijkwaardige sollicitaties naar bestaande vacatures en ondertekenden de een met Mohammed en de ander met Mark. We lieten acteurs met precies hetzelfde cv langsgaan bij uitzendbureaus, maar de een was blond en de ander had een kleurtje. De uitkomsten wezen steeds op hetzelfde: sollicitanten met een niet-westerse achtergrond hadden minder kans op succes dan autochtone kandidaten.

Autochtone kandidaten hebben grofweg anderhalf keer zoveel kans om met hetzelfde cv te worden uitgenodigd voor een sollicitatie-

Iris Andriessen & Jaco Dagevos *Invechten of aanpakken?*

gesprek. Discriminatie laat zich met name voelen aan de onderkant van de arbeidsmarkt: we vonden een hogere mate van discriminatie op laag en midden functieniveau (beroepen tot mbo-4) dan op hoog functieniveau (beroepen op hbo- of wo-niveau). De klappen vallen dus vooral in het segment van de arbeidsmarkt waar het grootste deel van de niet-westerse migranten naar werk zoekt. Ook zijn er duidelijke aanwijzingen dat discriminatie toeneemt in een slechte conjunctuur: bij een ruimere keuze op de arbeidsmarkt gaat de voorkeur sneller uit naar een autochtone kandidaat.

Het verschil in kansen op de arbeidsmarkt wordt ook gevoeld door de migranten zelf. Van de Marokkaanse Nederlanders die naar werk zochten ervaart 41% discriminatie; bij Turkse Nederlanders was dit 35%, en bij Suriinaamse en Antilliaanse Nederlanders respectievelijk 29% en 23%. Dat is tussen de twee en vier keer zo vaak als autochtone Nederlanders discriminatie ervaren bij het zoeken naar werk (11%, meestal vanwege leeftijd).

Ook op de werkvloer ervaren mensen discriminatie vanwege hun etnische achtergrond. Het gaat daarbij om kwetsende grappen die gemaakt worden door collega's, leidinggevenden of managers, maar het kan ook gaan om het gevoel altijd de vervelende klussen te moeten opknappen. Die ervaringen laten sporen achter bij de mensen die het treft. Mensen gaan met minder plezier naar het werk en doen minder hun best. Daarnaast geeft een deel van de betrokkenen aan vanwege discriminatie onder zijn of haar niveau te werken of door discriminatie minder geld te verdienen. Ook zijn er mensen die afhaken: sommige mensen zoeken ander werk, anderen melden zich ziek en weer anderen stoppen helemaal met werken.

Verantwoordelijkheid bij slachtoffer of dader

Discriminatie is dus een reëel probleem dat behoorlijk verstrekkende consequenties kan hebben. De vraag die zich aandient is dan ook:

wat kan ertegen gedaan worden en door wie? Binnen het kabinet leven er tegengestelde visies over de rol die de overheid op zich kan nemen. Premier Rutte stelde in een interview met Metro dat hij niets kan doen tegen discriminatie op de arbeidsmarkt: 'De paradox is dat de oplossing bij Mohammed ligt. Ik kan tegen Nederland zeggen: "Discrimineer a.u.b. niet, beoordeel iemand op karakter en kennis." Maar als het wel gebeurt, heeft Mohammed de keus: afhaken wegens belediging of doorgaan.' (Metro, 16 maart 2015)

Door de nadruk op invechten leg je de verantwoordelijkheid bij het slachtoffer

Rutte geeft hiermee aan dat discriminatie bestaat, van alle tijden is en dat de overheid daar niet veel aan kan doen. Het gaat erom dat nieuwkomers zich er niet door uit het veld moeten laten slaan. Onderzoek laat zien dat dit inderdaad werkt: groepen migranten die geaccepteerd hebben dat ze gediscrimineerd worden en daar naar handelen hebben meer succes dan de groepen die de overtuiging hebben dat niets helpt. Hoe hard ze ook hun best doen, is de gedachte bij die laatste groep, discriminatie wint het toch, en dus is het zinloos om hard te werken voor een betere toekomst.

Tegelijkertijd kunnen opmerkingen als die van Rutte het gevoel van uitsluiting onder migranten versterken. Het is net alsof je tegen het verdrietige kind in de zandbak zegt dat hij zijn schepje maar beter had moeten vasthouden nu het buurjongetje ermee vandoor is. Migrant worden zo verantwoordelijk gemaakt voor de uitsluitingspraktijken van anderen.

Is er dan niets dat Mohammed kan doen? Jazeker, hij kan ervoor zorgen dat zijn kansen zo groot mogelijk zijn. Wat daarbij helpt: een

Iris Andriessen & Jaco Dagevos *Invechten of aanpakken?*

opleiding volgen en afmaken, je professionele netwerk uitbreiden, de Nederlandse taal goed beheersen. En als ondersteuning vanuit de thuissituatie minder vanzelfsprekend is dan bij Jan moet Mohammed extra hard lopen. Dat kan gaan om op het oog kleine dingen: hoe schrijf je een goede sollicitatiebrief, wat zijn de (onuitgesproken) mores en codes van de arbeidsmarkt, doe je een stropdas om naar het sollicitatiegesprek of mag die af?

Maar dan nog zal Mohammed met een achterstand te maken hebben die hijzelf niet in de hand heeft. Ons onderzoek laat namelijk zien dat alleen de naam van sollicitanten al een verschil maakt voor hun kansen. Dezelfde cv's van goed gekwalificeerde kandidaten met alleen een andere naam (Mohammed of Mark) worden niet even vaak geselecteerd voor vervolgstappen in de selectieprocedure. Mohammed ontvangt vaker een afwijzing, ondanks zijn afgeronde opleiding, zijn foutloze brief, zijn relevante werkervaring en cursussen.

Minister Asscher ziet in tegenstelling tot minister-president Rutte wel een rol voor de overheid in het tegengaan van discriminatie. Hij wil onder meer geen zaken meer doen met bedrijven die hebben gediscrimineerd. De vraag is hoe effectief dit zal zijn. Zo doen niet alle bedrijven zaken met de overheid, of willen dat gaan doen. Die bedrijven kunnen bovendien onverminderd hun gang gaan. Daarnaast zal juridisch hard gemaakt moeten worden dat er sprake is van discriminatie. Dat is niet eenvoudig. Concreet bewijs, zoals een uitgelekte e-mail, ontbreekt meestal.

Mogelijkheden

Om te kijken welk beleid effectief kan zijn, is het belangrijk om meer te weten van de achtergronden van discriminatie. Werkgevers zijn over het algemeen geen aperte racisten die andere groepen als minderwaardig zien en hen daarom uitsluiten. Selectiebeslissingen komen tot stand in een situatie van onvolledige informatie. Men beschikt over

een brief, houdt een of meerdere gesprekken en daar blijft het meestal bij. Men verkrijgt een beeld van de individuele sollicitant, maar ook beelden over groepen spelen een rol bij de beoordeling van een persoon uit die groep. En beelden over migrantengroepen zijn vaak niet bijster positief. De Marokkaanse groep bijvoorbeeld wordt geassocieerd met overlast en criminaliteit, en men is bang voor gedoe op de werkvloer.

Werkgevers zijn over het algemeen geen aperte racisten die bewust discrimineren

Het zijn die beelden die vaak onbewust leiden tot een voorkeur voor het bekende dat als veilig wordt ervaren. Liever een Jan of Kees, dan weet je ongeveer wat je kunt verwachten. Omdat dit doorgaans onbewuste processen zijn, vinden werkgevers niet dat ze discrimineren; men selecteert op kwaliteit, op objectieve kenmerken. Maar de realiteit is dus anders.

Bij de beoordeling van individuen wegen groepsbeelden dus (onbewust) mee. Een negatiever beeld betekent minder kans op succes. Wanneer iemand gezien wordt als een individu en niet meer als lid van een groep hebben groepsbeelden minder invloed en worden personen op hun eigen merites beoordeeld. Dat klinkt simpeler dan het is. Het categoriseren van mensen in groepen is een basaal psychologisch proces. Daar tegenin gaan vergt een heel bewuste blik op de eigen selectiepraktijken. Selecteren wordt intensiever, want onbewuste voorkeuren en de gevoelde 'klik' (of het ontbreken daarvan) zullen tegen het licht gehouden moeten worden. Van een voorlichtingscampagne, zoals minister Asscher in zijn actieplan voorstelt, moeten we dit effect niet

Iris Andriessen & Jaco Dagevos *Invechten of aanpakken?*

verwachten. Belangrijk vooral is dat werkgevers zich realiseren dat in hun wervings- en selectiepraktijken – vaak onbewust – barrières bestaan die personen uit migrantengroepen buiten de deur houden.

Ook andere maatregelen, zoals anoniem solliciteren, zouden nader bekeken kunnen worden op hun effectiviteit. Onderzoek dat de-

finitief uitwijst of anoniem solliciteren nu wel of niet werkt ontbreekt vooralsnog. Zonder informatie die direct wijst op de groep waartoe iemand gerekend kan worden is het wellicht makkelijker ‘zuiver’ op relevante kenmerken te selecteren. Daarmee geeft een bedrijf ook een duidelijk signaal af dat men streeft naar gelijke kansen voor alle groepen.

Literatuur

- Andriessen, I., H. Fernée & K. Witebrood (2014), *Ervaren discriminatie in Nederland*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Andriessen, I., E. Nievers & J. Dagevos (2012), *Op achterstand. Discriminatie van niet-westerse migranten op de arbeidsmarkt*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Andriessen, I., E. Nievers, L. Faulk & J. Dagevos (2010), *Liever Mark dan Mohammed? Onderzoek naar arbeidsmarktdiscriminatie van niet-westerse migranten via praktijktests*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Blommaert, L., F. van Tubergen & M. Coenders (2012), ‘Implicit and explicit interethnic attitudes and ethnic discrimination in hiring’, in: *Social Science Research* 41(1): 61-73.
- CBS (2014), *Jaarrapport integratie 2014*, Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Huijnk, W., M. Gijsberts & J. Dagevos (2014), *Jaarrapport Integratie 2013. Participatie van migranten op de arbeidsmarkt*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Nievers, E. (2010), ‘Personeelsselecteurs over niet-westerse migranten en discriminatie’, in: E. Nievers en I. Andriessen (red.), *Discriminatiemonitor niet-westerse migranten op de arbeidsmarkt 2010* (pp. 52-85), Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Ogbu, J.U. (1993), ‘Differences in cultural frame of reference’, in: *International Journal of Behavioral Development* 16(3): 483-506.

Extremisme stelt ons voor twee opdrachten

Nederlandse moslims dienen met jongeren de ideeënstrijd aan te gaan over hun geloof. Maar dan moeten de Nederlanders er op hun beurt voor zorgen dat moslims zich in de samenleving welkom voelen.

AHMED MARCOUCH

Tweede Kamerlid voor de PvdA, woordvoerder veiligheid en integratie

Na de aanslagen in Parijs op het weekblad Charlie Hebdo en op een joodse supermarkt stond de Dam diezelfde avond tjokvol. En ook in andere steden waren grootschalige bijeenkomsten. Het was een totaal andere sfeer dan tien jaar eerder na de moord op Theo van Gogh. Ik zag de generatie van mijn vader staan, oudere moslims in djellaba op de fiets. Ik zie sowieso een voorhoede van moslims die de vrijheid van meningsuiting verdedigt. Honderden geestelijken spraken hun afkeer al uit over het gewelddadige moslimextremisme. De moslimgemeenschap is onze bondgenoot in de strijd tegen dit extremisme. Nederland heeft de Nederlandse moslims nodig en de moslims hebben het nodig dat wij hen nadrukkelijk welkom heten in onze samenleving. Het is de hoogste tijd dat wij ons serieus verdiepen in elkaar. Hoe nodig de nieuwe plannen tegen radicalisering ook zijn, ze helpen pas wanneer wij moslims expliciet welkom heten. Zodat zij als moslims zich hier vrij voelen om te zijn wie ze zijn, net zo goed als andere groeperingen.

Sinds 2013 waarschuwt de AIVD nadrukkelijk voor jihadisten die afreizen naar Syrië

en deels terugkeren naar Nederland. Sinds afgelopen zomer komen zij onze huiskamers binnen als demonstranten in onder meer Den Haag, waar een groepje uit de Schilderswijk zich zelfs manifesteerde als een Nederlandse afdeling van IS, inclusief de organisatievorm, Arabische leuzen en vlaggen. Al die tijd hadden de burgemeesters geen idee van wat er gebeurde in hun gemeenten, van Huizen tot Delft, laat staan dat zij wisten hoe de moslims in hun gemeenten konden helpen, als haarvaten van de samenleving. Het kabinet-VVD-CDA had het nationale plan tegen radicalisering van minister Guusje ter Horst ten grave gedragen; al in 2010, op aandrang van de toenmalige gedoogpartner

De PVV is er nota bene verantwoordelijk voor dat het nationale plan tegen radicalisering strandde

Ahmed Marcouch *Extremisme stelt ons voor twee opdrachten*

PVV, nota bene de partij die beweert de Nederlandse maatschappij te beschermen, maar intussen voortdurend al jarenlang haar gif onze samenleving inspuist, met stelselmatige uitspraken over te sluiten moskeeën en baarmoeders, en voortdurende pogingen onze grondwet tot waardeloos vod te verklaren. Wilders kiest de verkeerde vijand, zei ik eerder, hij valt een moslimgemeenschap aan die onze natuurlijke bondgenoot is. Het is erger: hij ontwricht onze samenleving en ondermijnt onze democratie.

Een religieuze gemeenschap

'Wees welkom', dat is wat de moslims missen in Nederland. Wij zeggen dat wel, al veertig jaar. Moslims die alle autochtone Nederlanders zien als potentiële PVV'ers hebben ongelijk. Net zoals Nederlanders die moslims beschouwen als potentiële terroristen ongelijk hebben. Integendeel: liefst zeventig procent van de Nederlanders wil nog niet dood gevonden worden met de PVV en de overgrote meerderheid van de moslims moet niks hebben van islamisering van Nederland, laat staan van een gewelddadig 'herstel' van een gedroomde islamitische staat. Maar we hebben in Nederland veertig jaar lang gezegd: 'Welkom migranten', en nooit luid en duidelijk: 'Welkom, moslims'. We zeiden eigenlijk: 'Wij zien jullie als een sociale klasse, niet als religieuze mensen; we willen jullie verheffen, maar je religieuze bagage verheffen wij niet mee.' Over culturele en religieuze integratie spraken wij niet. Ook de PvdA was de laatste jaren afgeleid door economische ontwikkelingen en begrotingsproblemen. Dat was geen goed idee, blijkt nu. We zien in volle omvang een herleefd extremisme van zowel religieuze radicalen als van extreem rechts. Pas nu, na veertig jaar in Nederland, houdt de islam ons bezig, omdat we ons erdoor bedreigd voelen.

Beter laat dan nooit. Want negeren blijkt niet te helpen. Zoals homoseksualiteit niet verdwijnt als moslims er niet over praten, zo

verdwijnt religie evenmin als we daar niet over praten. Integendeel. Juist doordat wij er als politici, bestuurders en beleidsmakers veertig jaar lang niet over spraken, konden salafisten en wahabieten zich in Nederland manifesteren. Terwijl wij druk doende waren met inburgeringcursussen en geobsedeerd waren over de lange arm van overheden uit Marokko en Turkije, waren wij blind voor de lange arm uit Saoedi-Arabië. Zo kregen radicalen greep op een klein groepjes half gevormde jongeren. Tot hun afgrijzen zagen zij jongeren uit hun omgeving die de daad bij het woord wilden voegen, de wapens oppakten en in Syrië de gedroomde islamitische staat wilden waarmaken.

Wat de fundamentalistische jongere beweegt

Wat mankeert deze nieuwe moslimradicalen, op weg naar extremisme? Deze zomer trokken duizenden jongeren herhaaldelijk de straat op. Niet om te protesteren tegen lage salarissen of slechte woningen, maar om hun woede te uiten tegen corruptie en geweld in het Midden-Oosten of zelfs hun steun te betuigen een islamitische staat. We hebben te maken met jongeren die te midden van deze seculiere samenleving wel degelijk in een ideaal geloven. Zij geloven dat zij het Ottomaanse Rijk, dat definitief eindigde na de Eerste Wereldoorlog, na een pauze van honderd jaar in ere kunnen herstellen.

Zij geloven in de glorie van de islamitische staat, een rijke cultuur die zich ooit uitstrekte van Afghanistan tot Andalusië. Het kalifaat belichaamt naast de macht ook het symbool van de oprechte, zuivere moslim bij wie 'de leer en het leven samenvallen', zoals een intussen omgekomen jongen uit Amsterdam-Noord beschreef in zijn dagboek vanuit Jemen. En ze zijn gefrustreerd over de schrille armzalige realiteit in het Midden-Oosten, met zijn corrupte leiders. En boos op de westerse democratieën die deze leiders volgens hen in het

Ahmed Marcouch *Extremisme stelt ons voor twee opdrachten*

zadel hielden. En zij zijn bovendien vol wrok over de dubbele maat in Nederland. Zo is de verontwaardiging groot over het afnemen van een paspoort, alleen bij mensen die twee nationaliteiten hebben. En waarom mag Wilders moslims beledigen, moslims mogen joden toch ook niet beledigen? Waarom kritiek op de moslimorthodoxen, terwijl gezwegen wordt over christelijke orthodoxen? Waarom mogen katholieken zich organiseren met geld uit Rome, terwijl moslims bekritiseerd worden als zij financiën verwerven in Qatar?

Dus wat de geradicaliseerde jongere en de jihadist beweegt, al dan niet teruggekeerd naar Nederland, gaat veel dieper dan een achterstandspositie, een zucht naar heldendom of status. Radicalisering is geen psychologische aandoening. Zij heeft een context in zowel de geloofsbeleving als de internationale politiek in het Midden-Oosten. Daarom werkt een deradicaliseringstherapeut niet. En daarom zijn ook de repressieve maatregelen niet afdoende. Jongeren kunnen deradicaliseren met nieuwe religieuzen om zich heen, die hen stimuleren tot nadere studie, met wie zij theologische argumenten kunnen uitwisselen, waardoor zij nieuwe inzichten verkrijgen. Het gaat om de ideeënstrijd, zeg ik als ervaringsdeskundige, als iemand die zelf vanuit oprechte idealen een periode ontspoord was als radicaal en daarvan terugkwam.

Een warm bad

Deradicalisering voorkomen wij vooral door moslims welkom te heten. Want het verlangen naar een land waar moslims niet langer het gevoel hebben te moeten afdingen op hun geloof, wordt breed gedeeld. En ook de verontwaardiging over de beledigingen van hun geloof door cartoonisten en andere satirici, is groot. De schoolkinderen zeggen, als de docent de vrijheid van meningsuiting, de grondwet en het staatsrecht wil uitleggen: juf, meester, ook u vernedert ons, u bent fout. En: juf, meester, u gelooft toch niet echt dat wij

dezelfde mogelijkheden hebben als Hollandse kinderen? De leerlingen voelen een gemis in hun gemoed en in hun kennis waar complottheorieën precies in passen. Juf, zeggen ze, de extremisten zijn ingehuurd door de zionisten om de joden uit Frankrijk naar Israël te laten emigreren. Of: meester, die aanval heeft helemaal niet plaatsgevonden, het is een complot

De overgrote meerderheid van de moslims ziet niets in de islamisering van Nederland

van Israël om IS een slechte naam te bezorgen.

De moslims die verlangen naar een staat waar zij onbevangen kunnen zijn wie ze zijn, moeten wij duidelijk maken dat die niet in het Midden-Oosten ligt, dat daar de hel is. Die vrije staat is hier, in onze democratie. Hier kun je moskeeën inrichten, islamitische boekhandels oprichten of bij islamitische slagere kopen. Hier kun je naar islamitische scholen, maar je mag ook naar een openbare school, omdat je de ruimte krijgt te zijn wie je bent, inclusief je geloof. Zoals ook de sociaal-democratie ruimte geeft aan alle sociaal-democraten om hun eigen geloof en overtuiging, hun eigen bagage mee te nemen en te ontwikkelen, zonder je te hoeven verschuilen.

Wie 'moslims welkom' uitdraagt, onze moslims het gevoel geeft dat zij er mogen zijn, creëert voor ouders de rust en de stabiliteit om hun kinderen op te voeden en te vormen. Wie 'moslims welkom' uitdraagt, biedt ouders het zelfvertrouwen om hun kinderen rust, stabiliteit en veerkracht te geven. Dat levert de weerbaarheid om kritiek te verdragen en te pareren. Dat levert mensen op die niet opgeroepen hoeven zich te distantiëren van extremisten. Zij wachten niet op falende instituties

Ahmed Marcouch *Extremisme stelt ons voor twee opdrachten*

of langlopende onderzoeken. Slechte cartoons, teksten of opinies pareren zij met betere.

Tegenover ondermijnende en ontwrichtende bewegingen als die van de PVV of van moslimextremisten, die ons gijzelen, wantrouwend en onzeker maken, zetten wij een betere beweging in gang, een van vrijheid en tolerantie; een vitale coalitie van bestuurders en maatschappelijke instanties; van jongeren en hun ouders; van docenten en geestelijk leiders; van iedereen die vindt dat de intoleranten veel te dominant zijn. Een brede beweging die moslims expliciet welkom heet in onze vrije democratische samenleving. Het

is de manier om te voorkomen dat een religieuze beleving ontspooert in een strijd om de absolute zuiverheid, een machtsbeluste ideologie die dictatuur nastreeft. 'Moslims welkom', laten wij dat uitdragen zoals de boer zaait: niet hier en daar een zorgvuldig gepland zaadje, maar ruim, breed en royaal gezaaid. De boer loopt over het land, schept zijn hand voortdurend vol, strekt zijn arm wijd uit en verspreidt het zaad over zijn land. De beste ideeën zijn simpel. En toch is 'moslims welkom' nieuw voor ons. Hoe simpel ook, we hebben het nog nooit gedaan. Dit is het moment.

Weg met het slachtofferdenken van moslims

Marcouch heeft groot gelijk met zijn claim dat de islam een plek hoort te krijgen in Nederland. Alleen, die ruimte is er al lang. Moslims moeten de hand in eigen boezem steken: fundamentalisme en radicalisering worden breder gedragen dan veel mensen denken.

RUUD KOOPMANS

Socioloog aan het Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB) & Humboldt Universiteit Berlijn

Als het om fundamentalisme en radicalisering binnen de eigen geloofsgemeenschap gaat, bevinden veel moslims zich nog steeds in een staat van ontkenning. Die ontkenning neemt vier vormen aan:

- ▶ Achter het geweld zitten niet moslims, maar krachten die de islam zwart willen maken.
- ▶ Fundamentalisme en radicalisering beperken zich tot een kleine groep.
- ▶ Het is een jongerenprobleem.
- ▶ De oorzaken liggen niet binnen de eigen gemeenschap, maar in uitsluiting van moslims in landen als Nederland en in de steun van westerse landen aan dictaturen in het Midden-Oosten.

Leiders van moslimorganisaties en progressieve politici en opiniemakers die moslims een warm hart toedragen zouden er goed aan doen deze ontkenningsargumenten actief te bestrijden in plaats van ze aan te wakkeren, zoals nu vaak het geval is. Want zonder het

befef dat er iets fundamenteels binnen de islam en de moslimgemeenschap zelf moet veranderen is elke beleidsstrategie tegen radicalisering dweilen met de kraan open.

Complottheorieën

Verbazingwekkend veel moslims geloven dat geweld uit naam van de islam niet het werk is van moslimradicalen, maar van de CIA, joden of andere samenzweerdere. Onderzoek van het Amerikaanse Pew Research Center laat zien dat de helft van de West-Europese moslims niet gelooft dat de aanslagen van 11 september 2001 door moslims werden gepleegd. In islamitische landen liggen de percentages vaak nog hoger.¹ De samenzweringstheorieën over 9/11 zijn zozeer gemeengoed dat Al Qaida ertegen in het geweer kwam. Nadat President Ahmedinejad in 2011 in een toespraak voor de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties had beweerd dat de VS zelf achter 9/11 zaten, riep de terreurorganisatie de Iraanse leider op om te stoppen met die

Ruud Koopmans *Weg met het slachtofferdenken van moslims*

reputatiebeschadigende onzin — ere wie ere toekomt, immers.²

De hoogste autoriteit binnen de soennitische moslimwereld, Ahmed Al-Tayeb, de als gematigd geldende sjeik van Al-Azhar in Caïro, verkondigt soortgelijke fabeltjes over IS in Syrië en Irak. Terwijl hij het geweld van IS als 'barbaars' veroordeelde, voegde hij er in één adem aan toe dat het hier mogelijk gaat om 'een complot van Israël zodat het het rijkste land van de regio kan blijven'.³

Ook na de aanslagen op de redactie van *Charlie Hebdo* en een joodse supermarkt in januari 2015 lieten complottheorieën niet lang op zich wachten. Haantje de voorste was, zoals vaker als gaat het om het bespelen van antiwesterse en antisemitische sentimenten, de Turkse president Erdoğan, die het Westen dat 'een spel speelt met de islam' achter de aanslagen zag. De burgemeester van Ankara en prominent partijgenoot van Erdoğan hield het op de Mossad, die Frankrijk wilde straffen

De moslimgemeenschap moet de radicalisering onder ogen durven te zien

voor diens toenadering tot de Palestijnen.⁴ Dat zijn zo de meningsnuances binnen de regerende moslimpartij van wat moet doorgaan voor een gematigd islamitisch land.

In Frankrijk zelf worstelden scholen met wijdverbreide samenzweringstheorieën onder moslimscholieren.⁵ Ook in Nederland hebben leerkrachten te maken met islamitische leerlingen die fundamentele feiten — inclusief de Holocaust — ontkennen en die fantastische theorieën aanhangen over complotten tegen de islam.⁶ Natuurlijk zijn er ook veel moslims die deze fabels irrationeel en verwerpelijk vinden, maar de theorieën zijn door hun

wijde verbreiding niettemin een wezenlijk onderdeel in de mix van ontkenningen. Het verklaart deels waarom een breed gedragen beweging binnen de moslimgemeenschap tegen fundamentalisme en radicalisering tot dusverre is uitgebleven.

Kleine marginale minderheid?

Zijn fundamentalisme en radicalisering inderdaad een probleem van 'kleine groepjes half gevormde jongeren' waar de 'overgrote meerderheid van de moslims' niks van moet hebben, zoals Ahmed Marcouch in het februari-nummer van *S&D* schreef? Zeker, de groep die daadwerkelijk geweld omarmt en in Europa aanslagen pleegt of naar Syrië, Irak, Somalië of Pakistan is afgereisd, beperkt zich tot enkele duizenden in West-Europa en enkele honderden in Nederland.

Is de opwinding over het moslimradicalisme daarom niet een beetje overdreven? Enig historisch perspectief helpt hier. Voor zover bekend zijn Nederlandse jihadgangers sinds 2013 verantwoordelijk voor minstens zes bom-aanslagen in Syrië, Irak, Somalië en Djibouti. Bij de drie aanslagen waarvan het dodental bekend is vielen zeker 32 slachtoffers.⁷ Voeg daarbij dat minstens 30 Nederlandse jihadgangers zelf het leven lieten⁸ en we hebben het over de met afstand dodelijkste terreurbeweging die ons land ooit heeft voortgebracht. Ter vergelijking: bij de Molukse acties van de jaren zeventig kwamen in totaal vijftien mensen om, van wie zes Molukse gijzelnemers.

Ook in een breder West-Europees perspectief is er geen reden voor relativering. Met bijna 300 doden door radicaal-islamitische aanslagen op West-Europese bodem sinds 2004,⁹ heeft dit terrorisme nu al meer slachtoffers geëist dan het linkse terrorisme van de tweede helft van de vorige eeuw: de Duitse Rote Armee Fraktion had in haar hele bestaan 34 doden op haar geweten, de Italiaanse Rode Brigades 75. Voor terroristische groepen in het algemeen en linkse terroristische groepen in

Ruud Koopmans *Weg met het slachtofferdenken van moslims*

het bijzonder gold dat ze alleen konden gediend en bij de gratie van steun van een flinke groep sympathisanten. Sommigen daarvan verleenden hand- en spandiensten, anderen die zelf niet naar de wapens grepen verkneukelden zich bij weer een gelukke aanslag 'op een kapitalistisch zwijn' en weer anderen keurden de gewelddadige middelen weliswaar af, maar steunden de revolutionaire doelstellingen. Velen wilden geen verraders van deze 'kameraden' zijn en hielden daarom hun mond tegen de politie.

Zou het islamitisch radicalisme een uitzondering op deze regel zijn? Er is weinig reden om dat aan te nemen. Zoals ik in mijn onderzoek onder 6.000 moslims in zes Europese landen heb laten zien, houdt een grote groep – ongeveer 45 procent – van de Europese moslims er een intolerante, fundamentalistische geloofsopvatting op na die maar één interpretatie van de geloofsregels toestaat en deze belangrijker vindt dan seculiere wetten.¹⁰

Maar over welke interpretatie van de Koran hebben we het en waar moeten we aan denken als het gaat om spanningen tussen de geloofsregels en de seculiere wetten? Een onderzoek uit 2007 in opdracht van het Duitse ministerie van Binnenlandse Zaken waarin de betreffende stelling iets anders werd geformuleerd, maakt duidelijk dat het niet gaat om het hypothetische geval waarin de seculiere wetten die van een dictatuur zijn: 47% van de Duitse moslims beaamde namelijk dat voor hen 'het volgen van de regels van mijn religie belangrijker is dan democratie'.¹¹ Een Brits onderzoek, eveneens uit 2007, laat bovendien zien dat een aanzienlijke groep moslims geloofsregels aanhangt die inderdaad op gespannen voet staan met de democratische rechtsstaat: 28% van de ondervraagde moslims zegt: 'Als ik zou kunnen kiezen, zou ik liever onder sharia-wetgeving willen leven dan onder de Britse wet'.

Nu zullen de ontkenningssdenkers op dit soort bevindingen ongetwijfeld tegenwerpen dat de sharia ook gematigde vormen

kent en dat zulke cijfers dus helemaal niet verontrustend hoeven te zijn. Nu, de Britse onderzoekers hebben daar eens heel precies over doorgevraagd. Door de ondervraagden verschillende interpretaties van de wetten voor te leggen werd duidelijk wat men precies onder sharia verstaat:

- ▶ een moslima mag niet met een niet-moslim trouwen (52% eens);
- ▶ een moslima mag niet trouwen zonder de toestemming van haar voogd (43% eens);
- ▶ een man mag vier vrouwen hebben, maar een moslima mag maar één man hebben (46% eens);
- ▶ bekering tot een ander geloof is verboden en moet met de dood bestraft worden (31% eens);
- ▶ homoseksualiteit is fout en zou illegaal moeten zijn (61% eens).¹²

Mijn onderzoek laat verder zien dat fundamentalistische geloofsopvattingen in zeer sterke mate samenhangen met vijandigheid jegens andere groepen. Van alle ondervraagde moslims vertrouwt 45% joden niet en denkt 54% dat het Westen erop uit is de islam te vernietigen. Onder de fundamentalisten ligt dat zelfs rond de 70%.¹³ De bevindingen van Mark Elchardus onder bijna 4.000 Belgische scholieren laten vergelijkbare niveaus van antisemitisme zien: 45% van de leerlingen met een islamitische achtergrond denkt bijvoorbeeld dat joden aanzetten tot oorlog en anderen de schuld geven. Ook als het gaat om homohaat zijn Elchardus' resultaten niet geruststellend: een kwart van de moslimscholieren vindt geweld tegen homoseksuelen gerechtvaardigd.¹⁴

Uit al dit onderzoek komt naar voren dat een aanzienlijk deel – tussen een kwart en een derde, al naar gelang waar je de grens precies trekt – van de West-Europese moslims een wereldbeeld aanhangt dat overeenkomt met dat van radicaal-islamitische bewegingen: fundamentalistische geloofsopvattingen,

Ruud Koopmans *Weg met het slachtofferdenken van moslims*

steun voor hardcore sharia-wetgeving, en antisemitische en antiwesterse vijandbeelden. Steun voor de opvattingen en doelen betekent niet automatisch ook steun voor de gewelddadige middelen, maar ook die groep is verre van marginaal. Het eerder aangehaalde Pew-onderzoek laat zien dat in Duitsland, Frankrijk en Groot-Brittannië tussen 7% en 16% van alle moslims geweld tegen burgerlijke (!) doelen geoorloofd vindt om de islam verdedigen.¹⁵

In Nederland was in een onderzoek uit 2010 11% van de Nederlandse moslims het eens met de stelling: 'Onder bepaalde omstandigheden is het voor mij persoonlijk geoorloofd om vanuit mijn geloof geweld te gebruiken'.¹⁶ Een recente Britse opiniepeiling in opdracht van de BBC formuleerde de geweldvraag concreter naar aanleiding van de aanslag op *Charlie Hebdo*. 27% van de Britse moslims verklaarde sympathie te hebben voor de motieven van de daders en 24% was het oneens met de stelling dat geweld tegen degenen die afbeeldingen van de Profeet Mohammed publiceren nooit geoorloofd kan zijn.¹⁷ Een flink deel van de moslims die fundamentalistische geloofsvattingen hebben en haat koesteren tegen joden, het Westen, homoseksuelen en afvalligen, heeft dus ook sympathie voor het gebruik van geweld om die opvattingen door te zetten.

Een jongerenprobleem?

In 2013 zorgde een televisieprogramma waarin de jongerenwerker Mehmet Sahin een groep Turkse jongeren interviewde voor veel opschudding. De jongeren ventileerden antisemitische opvattingen van het ergste soort en meenden dat het enige wat men Adolf Hitler kan verwijten, is dat hij zijn karwei met de joden niet heeft afgemaakt.¹⁸ Ahmed Marcouch noemde Sahin een held omdat hij het antisemitisme in zijn gemeenschap aan de kaak stelde, maar de meeste Turkse organisaties gingen op de ontkenningstoer. Ze hadden geen idee waar deze jongeren hun ideeën vandaan hadden, die immers 'op geen enkele manier

de visie van Turkse Nederlanders en moslims in Nederland weerspiegelen'.¹⁹ En natuurlijk was er volgens sommige Turkse leiders sprake van een samenzwering. De voorzitter van de lokale moskee Veysel Eroglu stelde dat er een 'smerig spelletje' gespeeld was en dat 'de

Het is geen jongerenprobleem: bijna de helft van de oudere generatie vindt joden onbetrouwbaar

persoon genaamd Mehmet Sahin met plezier onderdeel is geworden van dit spelletje'.²⁰ Het zegt genoeg over het zelfkritische vermogen van de Turkse gemeenschap dat vervolgens niet de betreffende jongeren of hun ouders, maar Mehmet Sahin door de lokale Turkse gemeenschap met de nek werd aangekeken en hij met zijn familie vanwege bedreigingen moest onderduiken.

Volgens de communis opinio binnen de moslimgemeenschap zijn fundamentalisme, antisemitisme en haat tegen het Westen niet alleen een marginaal fenomeen, maar voor zover ze bestaan ook een jongerenprobleem dat met de islam van de oudere generatie niets te maken heeft. Het tegendeel is echter waar. Uit mijn onderzoek onder Europese moslims blijkt dat antisemitisme niet minder, maar juist meer verbreid is onder de eerste generatie moslims: van de eerste generatie vindt 47% dat joden niet te vertrouwen zijn, van de tweede generatie 'slechts' 39%. En terwijl voor christenen geldt dat religieus-fundamentalistische opvattingen vooral onder ouderen te vinden zijn, is er onder moslims geen verschil tussen de generaties.²¹

Zoals bij alle revolutionaire bewegingen zijn de jihadgangers in overgrote meerderheid jong. Maar dat moet ons niet tot de

Ruud Koopmans *Weg met het slachtofferdenken van moslims*

verkeerde conclusie brengen dat het islamitisch extremisme alleen maar een jongerenprobleem is. De oudere generatie is een deel van het probleem. Veel van de radicalen zijn van jongs af aan opgegroeid met een door familie, imams, media en politici uit de herkomstlanden aangereikte dagelijkse kost van samenzweringstheorieën, fundamentalisme, antisemitisme en haat tegen het Westen.

Moslims als slachtoffer

In zijn beroemde werk *A Theory of Justice* bouwt de Amerikaanse filosoof John Rawls zijn theorie op het principe van de 'sluier der onwetendheid': een rechtvaardige samenleving is er één waarin een persoon zou willen leven als hij niet van tevoren zou weten of hij erin geboren wordt als man of vrouw, met een lichte of donkere huidskleur, als kind van arme of rijke ouders, als homo- of heteroseksueel.²² Wat zouden Nederlandse moslims kiezen: liever als moslim terechtkomen in een westers land, of als christen of ongelovige in een islamitisch land? De vraag stellen is haar beantwoorden. Moslims hebben het in Nederland en andere westerse landen vele malen beter dan christenen of ongelovigen in om het even welk islamitisch land.

In zijn bijdrage in *S&D* stelt Marcouch dat veel moslims in Nederland 'verlangen naar een land waar moslims niet langer het gevoel hebben te moeten afdingen op hun geloof' en dat we radicalisering kunnen bestrijden wanneer moslims 'zich hier vrij voelen om te zijn wie ze zijn, net zo goed als andere groeperingen'. Maar waarin moeten moslims in Nederland dan afdingen op hun geloof? In welke opzicht wordt de islam hier ongelijk behandeld? Bedoelt Marcouch de aanpassing van de wet op de lijkbezorging in 1991 zodat moslims hun doden in Nederland volgens de regels van hun geloof kunnen begraven? Dat moslims in Nederland eigen scholen kunnen oprichten, hun eigen omroep hebben, hun eigen geestelijk verzorgers in gevangenissen en bij de krijgs-

macht? Dat in Nederland het dragen van een hoofddoek overal is toegestaan, met uitzondering van de politie en rechtbankpersoneel?

Er is weinig dat de geloofsuitoefening in Nederland in de weg staat. Sterker nog, moslims hebben hier meer rechten dan zij in de meeste islamitische landen hebben, vooral als ze tot een andere dan de officieel goedgekeurde stroming binnen de islam behoren of er een liberale invulling van hun geloof op nahouden. Vraag het maar aan de alevieten uit Turkije of de aanhangers van de Ahmadiyya-stroming uit Pakistan. Of aan Afghaanse of Iraanse moslima's die liever zonder boerka of hoofddoek over straat gaan.

Niet alle westerse immigratielanden gaan zo ver in de gelijke behandeling van niet-christelijke religies als Nederland. Onder tien West-Europese en vier Angelsaksische immigratielanden kent Nederland de meeste rechten aan de islam toe.²³ Dat heeft veel met onze verzuilingstraditie te maken, die traditioneel veel geloofsvrijheid en een breed palet aan rechten voor religieuze organisaties biedt. Maar het is niet vanzelfsprekend dat rechten voor christenen ook aan moslims worden toegekend. In Duitsland zijn verschillende christelijke en joodse geloofsgemeenschappen als publiek lichaam door de overheid erkend met daarbij behorende privileges als het recht op godsdienstonderwijs, het heffen van kerkbelasting, en subsidies voor sociale organisaties op levensbeschouwelijke grondslag. Maar de Duitse islam staat tot op de dag van vandaag buiten dit systeem. Andere landen, zoals Frankrijk, waren traditioneel al niet scheutig met rechten voor christelijke geloofsgemeenschappen en zijn het nog minder als het om de islam gaat. Als gebrek aan rechten voor de islam de oorzaak is, zouden fundamentalisme en radicalisering een groter probleem moeten zijn in landen als Duitsland en Frankrijk dan in Nederland. Maar religieus fundamentalisme, antisemitisme en antiwesterse vijandbeelden zijn onder Nederlandse moslims net zo verbreid als onder Franse moslims, en Duitse

Ruud Koopmans *Weg met het slachtofferdenken van moslims*

moslims zijn zelfs een stuk gematigder.²⁴ Ook het aantal jihadisten dat naar Syrië en Irak is vertrokken, ligt in Nederland relatief net zo hoog als in Frankrijk en beduidend hoger dan in Duitsland.²⁵ Discriminatie biedt ook geen verklaring. In mijn onderzoek vind ik geen enkele samenhang tussen de mate waarin moslims zich gediscrimineerd voelen en de mate waarin ze religieus fundamentalistisch zijn en vijandig jegens andere groepen.²⁶

Het argument dat uitsluiting de voedingsbodem voor radicalisering is verklaart evenmin waarom het islamitisch extremisme in moslimlanden nog wijdverbreider is. Hebben die inwoners soms ook te lijden onder westerse uitsluiting? Als we de ontkenner mogen geloven is dit inderdaad waar. Moslims aldaar radicaliseren verder vanwege de steun die het Westen geeft aan dictaturen in islamitische landen.²⁷ Westerse landen en de Verenigde Staten in het bijzonder hebben op dat vlak grote fouten begaan (neem Irak bijvoorbeeld) of doen dat nog steeds (neem Saoedi-Arabië bijvoorbeeld).

Moslims hebben hier dezelfde rechten als anderen, in moslimlanden ligt dat wel anders

Maar om daarin een systematische anti-islamitische politiek te herkennen, moet je wel door een erg eenzijdige bril kijken. Irak? Oké, daar zaten de VS goed fout. Frankrijk, Duitsland en een aantal andere westerse landen overigens niet, maar die nuance heb ik bij de radicalen nog niet teruggezien. Syrië? Terwijl vader en zoon Assad lange tijd gevierde helden – want antiwesters – waren in de Arabische wereld, werden zij door het Westen gemeden als de pest. En was het niet het Westen dat bereid

was aan de kant van de oppositie in te grijpen in de Syrische burgeroorlog? Khaddafi? Een potentiaat die door het Westen niet in, maar juist uit het zadel werd geholpen. Als dank daarvoor is Libië nu het zoveelste broeinest van islamitisch terrorisme geworden. Als we een vermeende oorzaak X variëren en de uitkomst Y is steeds dezelfde, vertellen ons de wetten van de logica dat X niet de oorzaak van Y is.

De hand in eigen boezem

Het effect van deze ontkenningargumenten is desastreus omdat ze de aandacht afleiden van de werkelijke oorzaken en daarmee de zoektocht naar werkzame oplossingen in de weg staan. De slang die de islam in zijn greep houdt, is niet de buitenlandse politiek van het Westen of de uitsluiting van moslims in Europa, en hij heet evenmin Geert Wilders. Die slang bevindt zich midden in de eigen gemeenschap in de vorm van een breed gedeelde rigide en intolerante geloofsopvatting die gepaard gaat met haat tegen andersdenkenden en geloof in absurde complottheorieën.

De islam heeft een breed gedragen hervormingsbeweging van binnenuit nodig om zich van deze slang te bevrijden. Een beweging die de misstanden in eigen kring recht in de ogen kijkt en klip en klaar afstand neemt van het idee dat de Koran geldt als het letterlijke woord van God, onafhankelijk van tijd of plaats. Het is een gevaarlijke veronderstelling te denken dat de radicalen geen benul hebben van wat er in de Koran en de Hadith staat. Ze kennen die maar al te goed – in de letterlijke vertaling van de zevende naar de eenentwintigste eeuw wel te verstaan.

Het massaal en publiekelijk afstand nemen van misdaden in naam van de islam is een belangrijk element van zo'n hervormingsbeweging. Na de aanslagen in Kopenhagen vormden moslims in Oslo een beschermende ring rond de plaatselijke synagoge. Het was een prachtig gebaar, maar helaas zien we dit soort duidelijke stellingnames maar zelden. Veel

Ruud Koopmans *Weg met het slachtofferdenken van moslims*

politici en intellectuelen stellen juist alles in het werk om moslims ervan te overtuigen dat ze geen speciale verantwoordelijkheid hebben om tegen geweld uit naam van hun geloof in actie te komen.²⁸

Een populaire vergelijking is die met het conflict in Noord-Ierland. Toen daar de bommen van de IRA explodeerden, verlangden we toch ook niet dat Nederlandse katholieken daarvan openlijk afstand namen?²⁹ Die vergelijking gaat aan alle kanten mank, zelfs als we afzien van het feit dat de IRA niet religieus maar nationalistisch geïnspireerd was. Wat als honderden Nederlandse katholieken naar Noord-Ierland waren afgereisd om daar mee te vechten? Als zij van daaruit video's de wereld in hadden gezonden waarop te zien was hoe ze protestanten vermoordden, ondertussen de Bijbel en de paus citerend? Als Nederlandse cabaretiers geen grappen meer zouden durven te maken over de paus en protestantse Kamerleden alleen nog onder politiebeveiliging hun werk konden doen? Hadden wij het in dat geval geaccepteerd als de KVP, de bisschoppen en andere katholieke opinielidder beweerden hadden zich niet verantwoordelijk te voelen, omdat dit geweld met het katholicisme niets te maken zou hebben?

Het 'wat heb ik met die radicalen te maken?'-verweer van moslims overtuigt al evenmin. Dat zeiden de Duitsers toch ook niet

toen ze in de jaren negentig met miljoenen de straat opgingen tegen geweld van rechts-extremisten tegen immigranten? Waarom protesteert men wel tegen Israëliische bombardementen op de Gazastrook, Geert Wilders en beledigende Mohammedcartoons, maar blijft het oorverdovend stil als diezelfde Wilders met de dood wordt bedreigd en de cartoonisten koelbloedig uit naam van hun religie worden vermoord?

Wie zo selectief met zijn verantwoordelijkheid als moslim omgaat, geeft geen signaal af dat er ook een andere islam is en maakt de radicalen niet duidelijk dat hun interpretatie van de islam een veel grotere belediging voor moslims en hun profeet is dan alle Mohammedcartoons en de verzamelde uitspraken van Wilders en Le Pen bij elkaar. In plaats van elke keer weer in de slachtofferrol te kruipen zouden moslims die voor een moderne en liberale islam staan er beter aan doen de straat op te gaan om zich tegen geweld in naam van hun geloof te keren, juist als dat geweld zich tegen critici van de islam richt. Want vrijheid is altijd de vrijheid der andersdenkenden. Op het moment dat die wijsheid van Rosa Luxemburg door moslims massaal en publiekelijk uitgedragen wordt, zijn wij allemaal en de islam in het bijzonder een stuk verder.

Noten

- 1 Van de Britse moslims gelooft 56% niet dat de aanslagen van 9/11 door Arabische moslims werden gepleegd; hetzelfde geldt voor respectievelijk 46% en 44% van de Duitse en Franse moslims, 59% van de moslims in Turkije en Egypte en maar liefst 65% van de Indonesische moslims. Zie Pew Research Center (2006) *The Great Divide: How Westerners and Muslims*
- 2 *See Each Other* p. 4, www.pew-global.org/files/pdf/253.pdf.
- 3 Zie www.theguardian.com/world/2011/sep/28/al-qaidahmadinejad-911-conspiracy.
- 4 Zie www.dailymail.co.uk/wires/afp/article-2858822/Head-Egyptys-Al-Azhar-condemns-IS-barbarity.html.
- 5 Zie www.ft.com/cms/s/0/8e9e4ac6-9a6e-11e4-8426-00144feabdco.html#axzz3YiT77VTW.
- 6 Zie bijvoorbeeld www.ad.nl/ad/nl/1012/Nederland/article/detail/3882271/2015/03/04/Holocaust-les-Bullshit-zeggen-de-leerlingen.dhtml.
- 7 Zie nos.nl/artikel/2004251-ntcv-bevestigt-zelfmoordaan-slag-nederlander-in-irak.html, ad.nl/ad/nl/1013/Buitenland/article/detail/3844393/

- 2015/02/04/Nederlandse-jihadist-pleegt-zelfmoordaanslag-in-Irak.dhtml, www.trouw.nl/tr/nl/4496/Buitenland/article/detail/3870735/2015/02/21/Nog-eeen-Nederlander-bij-aanslag-Somalie.dhtml en www.hln.be/hln/nl/960/Buitenland/article/detail/2227656/2015/02/22/Nederlander-in-Mogadishu-eerder-betrokken-bij-aanslagen.dhtml.
- 8 Zie nos.nl/artikel/2014698-totnu-toe-24-nederlandse-jihadisten-omgekomen.html en nos.nl/artikel/2031757-tien-nederlandse-jihadisten-gedood-in-2015.html.
- 9 Zie en.wikipedia.org/wiki/List_of_Islamist_terrorist_attacks.
- 10 Ruud Koopmans (2015), 'Religious fundamentalism and hostility against out-groups. A comparison of Muslims and Christians in Western Europe' in: *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Jaargang 41, nr. 1, pp. 33-57. Fundamentalisme wordt in de studie gedefinieerd als de combinatie van drie elementen: de overtuiging dat moslims terug moeten naar de wortels van de islam, dat er maar één uitleg van de Koran mogelijk is waarvan alle moslims zich moeten houden, en dat de regels van de Koran belangrijker zijn dan seculiere wetten. Gemiddeld over de zes onderzochte landen – Duitsland, Frankrijk, Nederland, België, Oostenrijk en Zweden – antwoordt 44% van de moslims 'mee eens' op alle drie de stellingen – Nederlandse moslims liggen met 45% dicht bij de doorsnee.
- 11 In beide onderzoeken stond het de ondervraagden vrij om als antwoord 'weet ik niet' of 'kan (of wil) ik niet beantwoorden' te geven en daar maakten sommigen ook gebruik van. De meeste ondervraagden hadden echter geen moeite om een antwoord in de ene of de andere richting te geven.
- 12 Munira Mirza, Abi Senthil Kumaran & Zein Ja'far (2007), *Living apart together. British Muslims and the paradox of multiculturalism*, pp. 46-47, www.policyexchange.org.uk/images/publications/living%20apart%20together%20-%20jan%2007.pdf.
- 13 Koopmans, 'Religious fundamentalism and hostility against out-groups'. Onder christenen in dezelfde zes Europese landen vindt 9% dat joden niet te vertrouwen zijn (een cijfer dat op zichzelf al zorgwekkend genoeg is) en hangt 23% het omgekeerde vijandbeeld aan dat moslims erop uit zijn de westerse cultuur te vernietigen.
- 14 Zie www.volkskrant.nl/opinie/antisemitisme-onderjonge-moslims-is-fundamenteel-en-diepgeworteld~a3411050/ en www.mensenrecht.be/node/2173.
- 15 Pew Research, *The Great Divide*, p. 4.
- 16 Ineke Roex, Sjef van Stiphout & Jean Tillie, *Salafisme in Nederland*, p. 249. dare.uva.nl/document/2/101480.
- 17 Zie www.bbc.com/news/uk-31293196. Het feit dat de BBC de resultaten van het onderzoek naar buiten bracht onder de kop 'Most British Muslims oppose Muhammed cartoon reprisals', laat zien dat het ontkenningdenken ook binnen de media wijdverbreid is. Aan het nieuwsfeit dat 24% van de Britse moslims het doden van mensen wegens het maken van tekeningen acceptabel vindt (en nog eens 8% deze gewetensvraag niet kon of wilde beantwoorden) werd een 'geruststellende' draai gegeven door er in de kop naar te verwijzen dat 68% van de Britse moslims het niet eens is met geweld.
- 18 Zie www.npo.nl/onbevoegd-gezag/24-02-2013/NPS_1220228.
- 19 Zie www.gelderlander.nl/regio/arnhem-e-o/arnhem/deze-vorm-discriminatie-niet-vinden-in-religies-1.3713917.
- 20 Zie www.volkskrant.nl/dossier-archief/verketterd-omdat-ik-de-vinger-op-de-zere-plek-heb-gelegd~a3432047/, habergelderland.com/joomla/index.php?option=com_content&view=article&id=3699:ik-denk-dat-mehmet-sahin-eeen-psychologische-behandeling-nodig-heeft&catid=59:regionaal-nieuws&Itemid=57.
- 21 Koopmans, 'Religious fundamentalism'.
- 22 John Rawls (1971), *A Theory of Justice*, Cambridge, MA: Belknap Press.
- 23 Ruud Koopmans (2013), 'Multiculturalism and Immigration. A Contested Field in Cross-National Comparison', *Annual Review of Sociology* 39, p. 156.
- 24 Zie Ruud Koopmans (2013): www.wzb.eu/sites/default/files/u8/ruud_koopmans_religious_fundamentalism_and_out-group_hostility_among_muslims_and_christian.pdf.
- 25 Zie icsr.info/2013/12/icsr-insight-11000-foreign-fighters-syria-steep-rise-among-western-europeans/.
- 26 Koopmans, 'Religious fundamentalism'.
- 27 Zie bijvoorbeeld Leo Lucassen (2015), 'Graag iets minder westerse arrogantie', *Trouw* 2 februari 2015.
- 28 Bijvoorbeeld de Amsterdamse burgemeester Eberhard van der Laan: www.trouw.nl/tr/nl/4492/Nederland/article/detail/3752098/2014/09/22/Van-der-Laan-plaats-moslims-niet-in-hetzelfde-hokje-als-IS.dhtml. Van der Laan weersprak daarmee zijn partijgenoten Marcouch en Aboutaleb, die juist wel voor een duidelijker engagement

Ruud Koopmans *Weg met het slachtofferdenken van moslims*

van moslims tegen radicalisme pleitten. 'Huismoslim' Aboutaleb dient het racistische establishment' was de reactie op de moslimblog 'Wij blijven hier!': [wjblijvenhier](#).

[nl/28433/huismoslim-aboutaleb-dient-het-racistische-establishment/](#).
29 Bijvoorbeeld de vicevoorzitter van de Raad van State, Piet Hein Donner: [www.parool](#).

[nl/parool/nl/225/BUITENLAND/article/detail/3766557/2014/10/11/Donner-Vraag-moslim-niet-afstand-te-nemen-van-IS.dhtml](#).